

Beszámoló a balatonszemesi Bolondvár (Kern villa) területén 2007 nyarán folytatott megelőző régészeti kutatásról

MAGYAR KÁLMÁN

E-mail: magyarkalman@digikabel.hu

MAGYAR, K.: *Excavation of the 'Bolondvár' site in Balatonszemes, during 17-25 June, 2007.*

Abstract: This article deals with the excavation centered in Balatonszemes, during 17-25 June, 2007. On the site called 'Bolondvár' – now surrounded by the mansion of the Kern family – existed a stronghold from the Ottoman era, bearing a significance in strategic defence. Our excavation proved no evidence of a presumed settlement or enclosure from the prehistoric period. Due to the built-in and disturbed area, we found no material from the enclosure and the inner buildings. As our chief result, we determined the structure of the west causeway along with a deep trench situated before it. Remains of a collapsed house refers to the stronghold's destruction by the fire circa 1683-86. The most important material from the late Ottoman era was uncovered there: glazed wares, bit, whitestone and a large group of animal bones.

Keywords: archaeology, excavation, Ottoman period, stronghold

Bevezetés

2005-ben hivatalos megkeresés érkezett a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságához a budapesti Kern család megbízottjától, Tótné Nick Dorottytól. Ebben az szerepelt, hogy a balatonszemesi ún. Bagolyvár villájuk területén (Bagolyvár utca 12.) a konyhaépület bontását, illetőleg tenispálya, fürdőmedence és pavilonsor építését szeretnék engedélyeztetni (1. ábra). Tekintettel arra, hogy ezeket a munkákat a tulajdonosok a még részben meglévő régi törökkori, ún. Bolondvár régészeti és műemlék védelmére is védett területén kívánták elvégeztetni, igény volt a törvény által is előírt többszöri hatósági helyszínelésekre, egyúttal régészeti bejárásokra. Ezeknek a nyomán bizonyult szükségesnek az általunk később elvégzett megelőző régészeti feltárás.¹

A 2005-ben elkészült Somogy megyei várkataszter szerint ez a bagolyvári – régi hivatalos nevén bolondvári – régészeti lelőhely Balatonszemes belterületén, a vasútállomástól 200–250 méterre, a Bagolyvár utca 12-es szám alatt, az 1253. helyrajzi számú telken van² (2. ábra). A szakirodalomban már itt gyakran csak várhelyként szereplő villa telkén szerintünk eredetileg egy Balaton melletti négyszögletes, sarkain félköríves, ún.

rondellákkal rendelkező törökkori palánkvár volt.³ Ma már azonban ennek csak az egyenes árokkal kísért DK-i oldala ismerhető fel, mindkét végén egy-egy kör alakban kiugró földbástya nyomaival⁴ (3. ábra). Ez a mai helyzet viszont csak úgy alakulhatott ki, hogy a 19. század végétől kezdődően az új villatulajdonosok a várkastélyszerű, tornyos épületeiket pontosan az egykori vár belsejébe építették be. 1945 után az 1990-es évekig ezt a várszerű épületet a mindenkori állami tulajdonosok vállalati üdülőként használták és részben át is alakították. A 2000-es évek elejétől pedig az itteni legújabb kori tulajdonos, a Kern család⁵ már egy fényűző családi nyaralóvá építtette ki. Az akkori új politikai „elitben” is szereplő nagyvállalkozó 2005-től még több nagyszabású átalakítást tervezett a tulajdonába került villánál.⁶ A győri TUTITERV Kft. (9022 Győr, Czuczor Gergely u. 13.) tervezője, T. Czirják Éva a medence, a tenispálya és a kerti pavilonsor tervét készítette el, főképpen a régi várat is érintő villa telkén.⁷ 2006 végére – a hosszan tartó hivatalos tárgyalásaink után – elfogadott engedélyeztetési terv szerint az említett Kern család egy ún. fürdő-pancsolóra a központi épülettől Ny-ra lévő parkban, vagyis a belső vár egykori területén, míg a pavilonsor megépítésére annak a Ny-i szélén, az ott megmaradt vársáncon kapott építési engedélyt. Az ugyanakkor tervezett tenispálya távolabbra, már az egykori belsővártól Ny-ra, vagyis a nemrégiben lebontott újkori konyhaépület helyére került.

2006. december 6-án M. Aradi Csilla örökségvédelmi régészeti felügyelővel és T. Czirják Éva tervező-mérnökkel hármasan a helyszínen pontosan kimértük az egykori vár területére kerülő építmények helyét is (4–7. ábra). Nem volt ilyen egyszerű viszont a tulajdonos képviseletében eljáró Nick Dorottyaival megegyeznünk a megelőző régészeti feltárás idejében és annak a kivitelezési módjában. Nick Dorottya ugyanis először még csak egy két napos és nagyon gyors gépi földmunkavégzéshez akart hozzájárulni. Szerző, a régészeti kutatások vezetője viszont ragaszkodott a szakszerű – legalább egy hétig tartó, kézi és gépi erővel együttesen

1 Az ezzel kapcsolatos hivatalos ügyek lebonyolítását a Pécsi KÖH Iroda munkatársaival, dr. Aradi Csilla régészeti és Levárdy Henriett műemléki felügyelővel, és az ebben illetékes hatóságokkal együtt a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága megbízásából dr. Magyar Kálmán régész-történész, múzeumi főtanácsos végezte.

2 Magyar Kálmán - Nováki Gyula: Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig. Kaposvár, 2005. 31-32. (Továbbiakban: Magyar-Nováki i.m. 2005.)

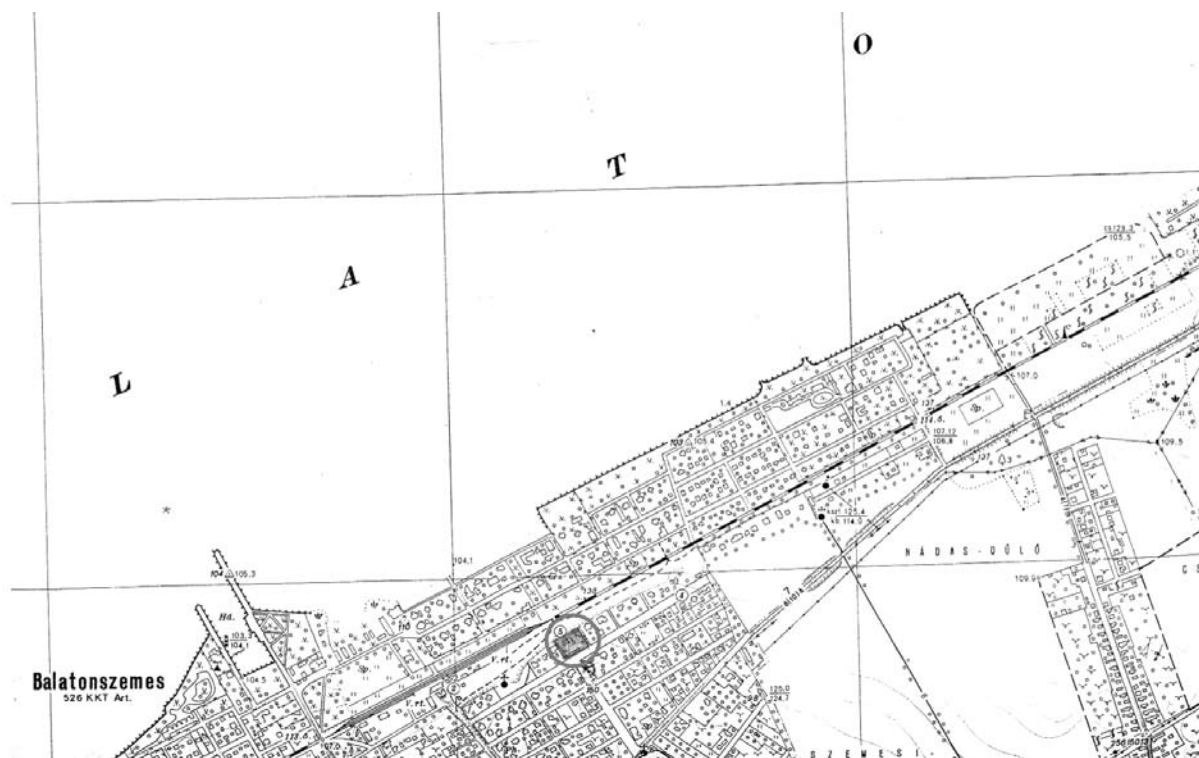
3 Magyar-Nováki i.m. 2005. 31-32.

4 Ua.

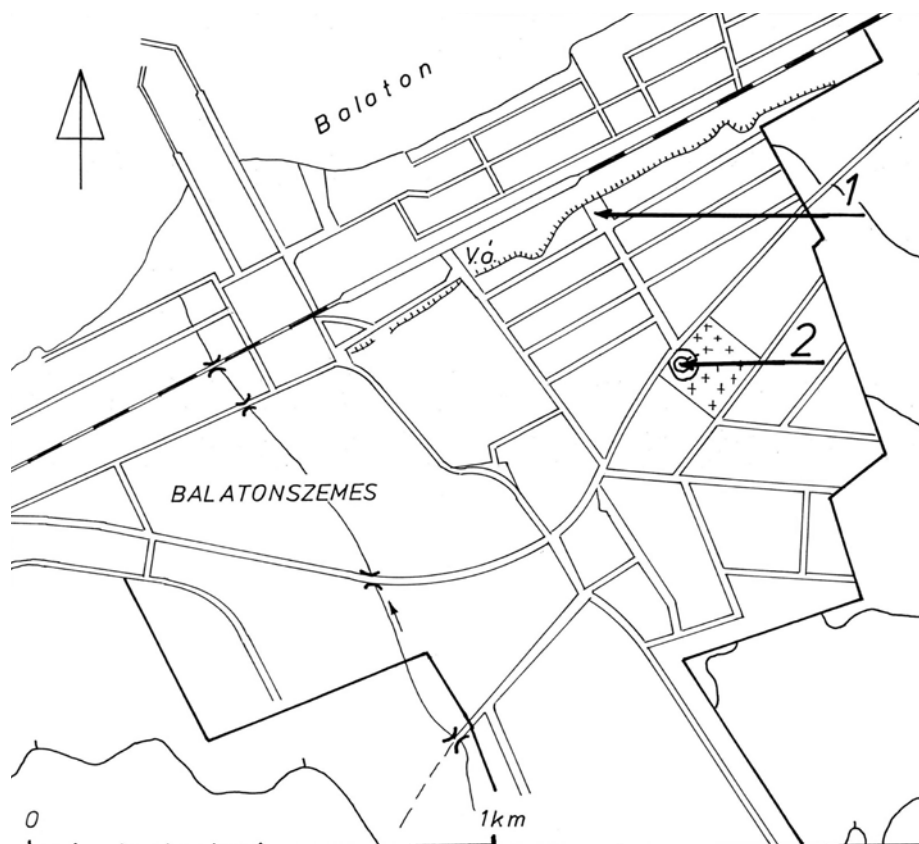
5 Dr. Kern József, dr. Kern Józsefné Schmidt Olga, Kern Anita és Kern Tamás. (1047 Bp. Baross u. 52.)

6 Például dr. Kern József 2006-ban a vállalkozói üzleti csoport egyik fontos tagjaként az akkori miniszterelnököt távol-keleti útjára is elkísérte.

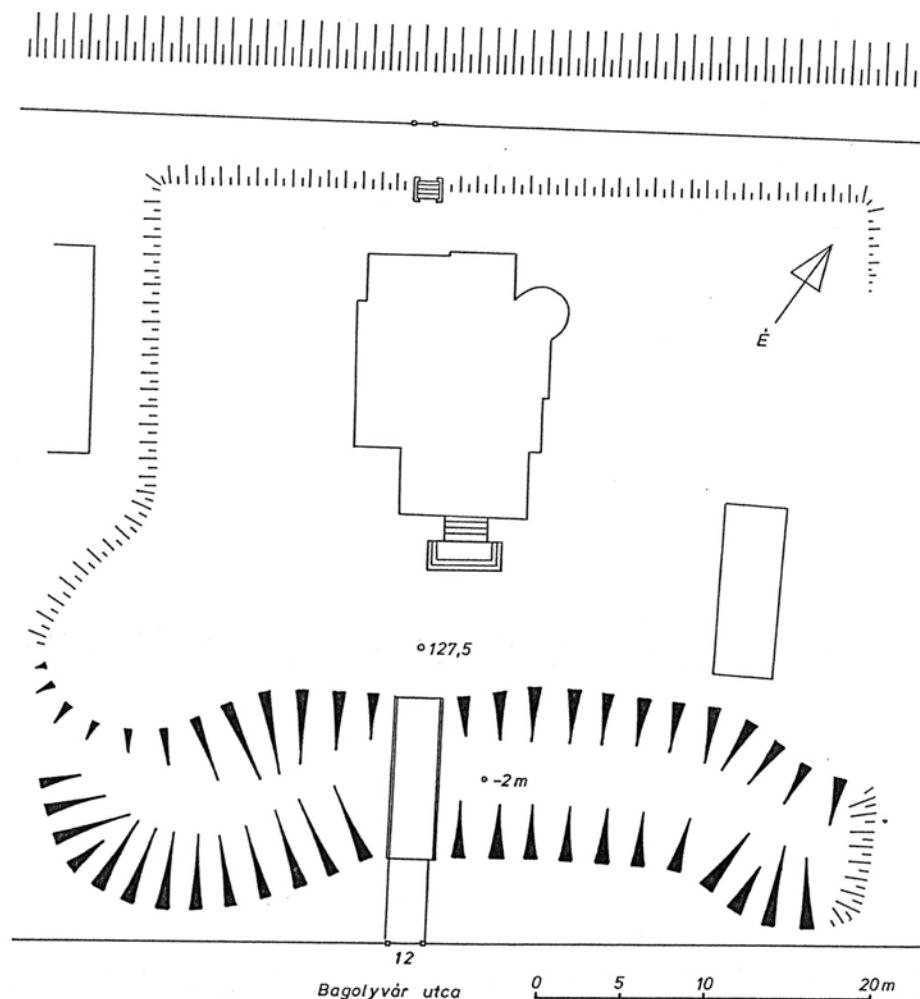
7 A tulajdonos képviseletében, a beruházó T. Nick Dorottya, mint a fővárosi önkormányzat műszaki osztályának egyik vezetője járt el.

1. ábra. Balatonszemes-Bagolyvár utca 12. (Kern-villa) 1:10000-es léptékű térképen

2. ábra. A törökkori Bolondvár helye (Magyar-Nováki 2005. 31.)

3. ábra. Az ún. Kern villa D-i udvari bejárata a Bolondvár D-i sáncán keresztül
(Rétegszintvonalas térkép, Magyar-Nováki 2005. 211. nyomán)

végzendő – feltáró munka biztosításához.⁸ Az általunk végzett régészeti kutatásoknak még egy különösen fontos tudományos tétje is lett. Főképpen azzal, hogy a múlt századtól kezdődően a Bagolyvárral kapcsolatban különböző, mára többnyire csak vitatható tudományos elméletek kerültek közlésre. Ezeknek a pontosítását – utolsó lehetőségként – már csak ez a 2007-es megelőző régészeti feltárás végezhetette el.

A balatonszemesi ún. Bagolyvár (vagy Bolondvár) rövid kutatástörténete és a hozzá kapcsolódó régészeti elméletek

A Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattárában ma is meglévő régi, még a Magyar Királyi Állami Térképészeti Hivatal által kiadott 10.000-es léptékű községi térképen ez a Bagolyvár még csak őskori lelőhelyként

és középkori palánkváros helyként szerepel. A térkép a lelőhely déli oldalán még bizonyos sáncnyomokat is feltűntet.⁹

Margittay Rikárd A szemesi Bagolyvár című írásában az általa tárgyalt szemesi középkori várról így írt: „a török 1570-ben építette (...) amelynek északi részét elmosta a víz. A zsitvatoroki béke szövegében is szerepel a vár neve.”¹⁰

Kocztur Éva viszont az ún. Bagolyvárat még kizárólag csak őskori földvárként említi.¹¹ A községről 1990-ben készült nagyobb monográfiában Stirling János természettudományos kutató ugyancsak írt a várral kapcsolatban.¹² Stirling ebben a tanulmányá-

8 Végül 2007. május 22-én csak ezeknek a feltételeknek a teljesítése alapján kerülhetett sor a megfelelően tartott régészeti munka elvégzésére. Ekkor történt meg ugyanis az ehhez szükséges különböző szerződések aláírása és az ásatási engedély megkérése is. A beruházó vállalta a Múzeum által kért teljes költségterítést is.

9 Balatoni Múzeum Keszthelyi Adattára 58.160.1.; Dr. Sági Károlyné gyűjtése

10 Balatoni Kurír 1943. szeptember 30. - Frech Miklós gyűjtése

11 Kocztur Éva: Somogy megye régészeti lelőhelykatasztere = Régészeti Füzetek Ser. II. 13. Bp. 1964. 21.

12 Stirling János: A villatelep fejlődése és a Szemesi Fürdőgyógyintézet. Adatok a fürdőkultúra történetéhez = Szemes. Tanulmányok Balatonszemes múltjából és jelenéből I. Szerk. Reöthy Ferenc, Stirling János, Balatonszemes, 1990. 232. (Továbbiakban: Stirling i.m. 1990.)

4. ábra. A Ny-i sánkra és az egykori várakba tervezett építmények helyének felmérése dr. Aradi Csilla régészeti felügyelővel, dr. Magyar Kálmán régésszel és T. Czirják Éva tervezővel 2006. december 6-án, a helyszínen (Fotó: Dr. Magyar Kálmán)

5. ábra. A pavilonsor helyének kitűzése a vár DK-i sarkán (Fotó: Dr. Magyar Kálmán)

6. ábra. A vártól Ny-ra kerülő tenispálya eldőzerolt helye (Fotó: Dr. Magyar Kálmán)

7. ábra. A Kern villa D-i udvari bejáratának a hídja az egykori vár D-i sáncával, Ny-i irányból (Fotó: Dr. Magyar Kálmán)

ban a várban 1898 táján folytatott állítólagos régészeti ásatásról így ír: „Az építkezés az egykori Bolondvár helyén volt, ezzel egy időben kezdték meg a régészeti feltárást is, melynek eredményéről könyvünk régészeti fejezetében talál bővebbet az Olvasó.”¹³

Ebben a tanulmányban viszont egyáltalán nincs szó a Stirling által említett, egykori Bolondvár területén folytatott régészeti kutatásról.¹⁴ Benne csupán csak az szerepel, hogy a „villa építéskor sok őskori régiség került felszínre. (...) Darnay Dornyay Béla úgy hallotta [?] az új tulajdonostól, Kohlener Bélától, hogy az építkezéseknél sok törött agyagedényt találtak, ezek aztán elkallódtak.” Sági és Cséby továbbá közli: „Draveczy Balázs a Bagolyvárat késő vaskori telepként említi, szerintünk tévesen.”¹⁵ Ebben a fejezetben még az is olvasható, hogy Darnay Dornyai Béla ugyancsak egy őskori földvárat tételezett fel a Bagolyvár vagy más néven Bolondvár helyén.¹⁶ Tehát a Stirling által említett régészeti fejezet szerzői semmilyen itteni ásatásról nem írnak. Az viszont

szerepel náluk, hogy az „ismételt terepbejárásunk őskori földvár nyomait nem észlelte itt.”¹⁷ Így végső konklúzióként megállapíthatjuk, hogy sem 1898-ban, de később sem folytak a Bagolyvár területén régészeti feltárások. Ezek szerint itt az első szakszerű kutatás csupán 2007-ben, általunk történt.

Előtte csupán az volt bizonyítható, hogy a balatonszemesi Bolondvár – négy kör alakú sarokbástyával rendelkező – törökkori palánkvár alaprajzát legelőször Lóczy Lajos közölte 1913-ban.¹⁸ Az általunk már említett Sági és Cséby szerzőpáros írta le ugyancsak, hogy a Bolondvár sáncait „dr. Vajdits Alajos ezredorvos 1898-ban, amikor a villáját a várakok közt építeni kezdte, kimélyítette és rendbe hozatta”.¹⁹ Végső soron szerintünk valószínűleg ezt az 1898 körüli tereprendezést vélhették a későbbi időszak tudományos kutatói egy ott folytatott régészeti feltárásnak.²⁰ Eppen ezért szükséges most nekünk azt is kihangsúlyoznunk, hogy a szemesi Bagolyvár területén 2007 előtt semmilyen régészeti fel-

13 Ua.

14 Sági Károly - Cséby Géza: Balatonszemes régészeti emlékei = Szemes. Uo, 1990. 59-84. (Továbbiakban: Sági-Cséby i.m. 1990.)

15 Sági-Cséby i.m. 1990. 65.

16 Ua.

17 Ua.

18 Lóczy Lajos: A Balaton környékének geológiai képződményei. Bp. 1913. 522.

19 Sági-Cséby i.m. 1990. 80.

20 Ld. 12-13. jegyz.

tárás még nem történt. Ezzel váltak egyedülállóan fontossá az általunk 2007. június 17–25. között, a Bagolyvár utca 12-es számú Kern villa telkén lefolytatott megelőző régészeti feltárásunk és egyúttal annak eredményei.

A 2007. június 17–25. közötti időben a Bagolyvár utca 12-ben (Kern villa) végzett megelőző régészeti feltárásunk

Régészeti kutatásunk egy hetes, szűkre szabott idejének első felében a fürdőépület, majd a hét második felében a pavilon sor helyének a feltárására koncentráltuk erőinket.²¹ Keserű Béla gondnok a régi villa központi – 1. számú – épületében biztosított számunkra ásatási irodát, és az ugyanott lévő alagsorban szer-
számraktárt is kialakíthattunk.

A központi villaépület ÉNy-i sarkától Ny-ra tervezett fürdőmedence feltárására már az első nap délelőttjén kitűztük É–D-i irányban a 2 m széles és 15,85 m hosszú 1. számú kutatószelvényünket²² (8–9. ábra).

8. ábra. Az 1. számú kutatószelvény feltárásának a megkezdése (Fotó: Magyar Máté)

Munkánkat megkezdtük a kutatószelvény déli, fagyóke-
rekkel teli végétől észak felé haladva, ahol az elsőtlő a második ásonyomnyi mélységig (30–60 cm-ig) a humuszos feltöltésben csak újkori építési törmelék került elő.²³ A kutatószelvényünkben 7,3 m-től egészen 10,3 m-ig egy észak felé tartó, három méter széles, vörösre égett, úgynevezett paticsos réteget találtunk (10. ábra). Ennek az É-i részén kívül a 44–45 cm-es mélységben ép és töredékes téglák, illetve szabálytalan formájú kövek is

voltak.²⁴ Az ugyanott nagyobb számban előkerült vesz-
sző vagy gallylenyomatos paticsotöredékek jelezték az egyszerűbb ház (boronaház?) falának a maradványait is (29/b. ábra). Az itteni égett paticsos részben még egy fél méter hosszú és 15 cm vastag égett gerenda darabja is megmaradt²⁵ (12–15. ábra). A feltárt paticsos, kövekkel és téglával, gerendával rendelkező leégett és összedőlő épületen kívül, tőle északra 110 cm-es mélységig megfigyelhettük az újkori és a törökkor utáni feltöltési rétegeket (11. ábra). Ezeknél alul, nagyjából 50 cm-re mélyen volt a már említett 45–50 cm vastag paticsos feltöltési réteg, mely a Ny-i szakaszon egyenetlenül és magasabban maradt meg. A rajta található 60×90 cm-es égett folt a kutatószelvényünkől Ny-ra, egészen a „rábontásunkig” tartott (16–17. ábra). Az említett paticsos és égett szint felett kerültek elő az építményhez tartozó, annak a pusztulási korát is jelző leletek: főképpen kerámiák és állatcsontok²⁶ (27–29. ábra, ill. 30. ábra).

Az 1. számú kutatószelvényben, valamint a Ny–K irányú rábontásában megtalált törökkori leégett és összeomlott ház omladékát rétegenként átmetszettük. A 45–50 cm vastag omladék rétegben, 27 cm-es mélységben egy 2–3 cm vastag agyagtapasztásos döngölt réteg, a ház egykori padlószintje került elő (14. ábra). Ugyancsak megtaláltuk egy 93 cm átmérőjű tűzhely aljának a foltját is²⁷ (15. ábra). Megrajzolhattuk ennek a törökkori házának, vagyis ennek a hosszúknak, paticsos objektumnak a kutatószelvényünkbe eső szabálytalan formáját is. Sajnos a házalap külső széleit – mivel azok az ide tervezett fürdőn kívülre estek, a különlegesen drága parki dísznövényzetben – tovább már nem kutathattuk (13. ábra).

Az ide tervezett fürdő területének feltárása után kezdtük el a vár Ny-i sáncára építendő pavilon helyének régészeti vizsgálatát. Ez az objektum a partfal felé eső kerítéstől délre 15 m-re lévő lépcsőlejárathoz került megépítésre. Ezért a lépcsőtől É-ra 5 m-ig húzódó Ny-i sáncrészben nyitottuk a 2. számú kutatószelvényt. Elvégeztünk benne egy olyan „bemetszést”, amellyel a Ny-i sánc rétegződéseit és annak szélét tudtuk megfigyelni. Ugyanakkor a lépcsőtől D-re 3 m-re jelöltük ki a 3. számú kutatószelvényünket (18–19. ábra). Ezzel kívántuk meghatározni a nyugati sánc és az előtte lévő árok déli és északi metszetét (20–25. ábra).

Közben előbb gépi, majd kézi erővel feltártuk a 2. számú szelvényt és a 3. szelvényt teljes, 6×4,6 m-es területét. A 2. számú szelvény K-i falában megfigyelhettük a megmaradt Ny-i sánc teljes metszetét. Ebben az egy méter vastag felső, humuszos és növényzettel borított feltöltés alatt egy 1,5 m vastag, homokos és agyagos újabb feltöltés húzódott.²⁸

21 Az ásatási stáb a kaposvári múzeum két munkatársából, dr. Magyar Kálmán régész-főmuzeológusból, ásatásvezetőből, M. Hrotkó Zsuzsanna régészeti grafikusból, valamint Magyar Máté egyetemi hallgatóból állt, aki a fotózást vállalta. A stábhoz tartozott továbbá a kaposvári múzeum alkalmazásában lévő Teisz János gépkocsi-vezető és a beruházó által fizetett négy szemesei segédmunkás: Rajnai Béla, Szabados István, Zámbo László és Zsigmond Béla.

22 Az ÉNy-i saroktól Ny-ra 5 m-re és É-ra 2,5 m-re húzódó területre esett a fürdőmedence DK-i sarka, amelyetől 2,5 m-re tűztük ki a kutatószelvényünk alappontját.

23 Újkori betonakna és a hozzá vezető különböző beásások jelezték az itteni, modern kori bolygatásokat.

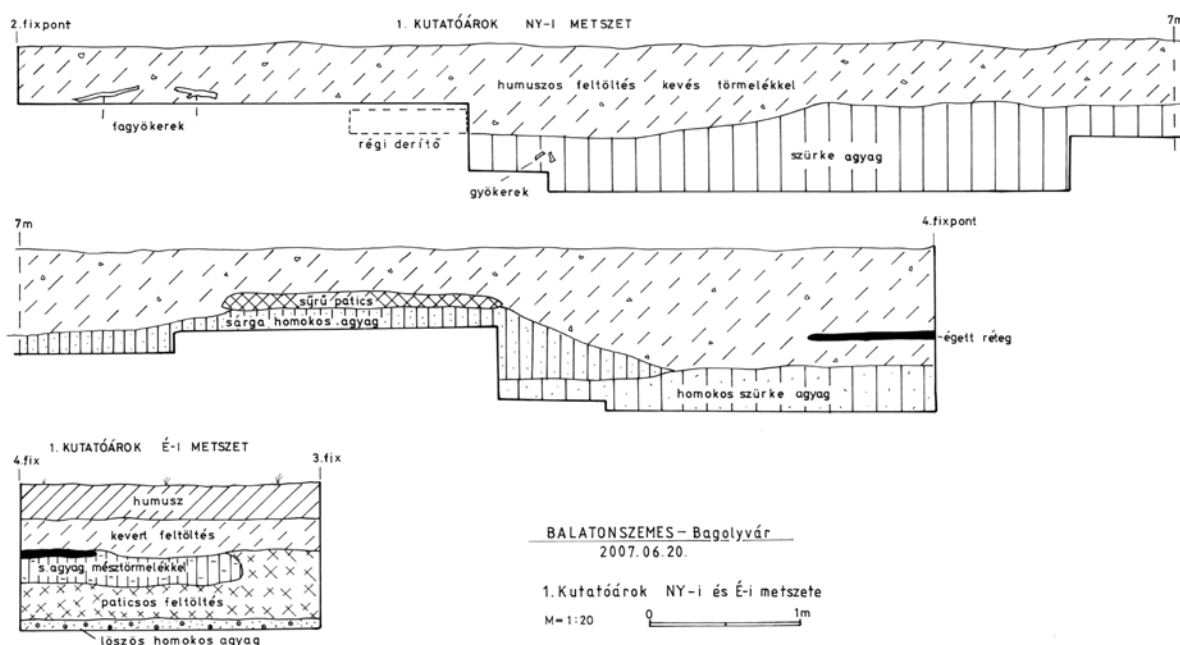
24 Egy ép tégl mérete: 27 × 13 × 6 cm-es volt, de ennél vastagabb és szélesebb típusok is léteztek.

25 D-ről 8 m-re a rábontásból, a partfaltól 70 cm-re Ny-ra.

26 Legfelül kb. 20 cm vastag homokos feltöltés, míg alatta hasonló vastagságú, szürkés, enyhén törmelékes humuszos réteg volt. Alatta egy 15 cm vastag agyagos, meszes réteg, az építési és bontási szint létezett.

27 Az égett famaradványokon (gerendán?) kívül más leletanyag nem került elő belőle.

28 Ez volt a 2. és a 3. kutatószelvény keleti fala.

11. ábra. Az 1. számú kutatószelvény Ny-i és É-i metszetsfala (Rajz: M. Hrotkó Zsuzsanna)

réteg volt, amely enyhén, menetteljesen haladt lefelé. Alatta egy szélesebb homokos, kissé kevert réteg húzódott. Ez jelentette a sánc megmaradt nyugati ívét. Ez alatt még egy széles feltöltés húzódott, amelyet legalul a tiszta homokos réteg követett.

Az előkerült régészeti leletek rövid értékelése³²

A 2007-es balatonszemesi megelőző régészeti kutatásunk során előkerült leletanyag teljes mértékben az 1. számú kutatószelvényben megtalált elpusztult törökkori ház legfelső, és korát tekintve a vár legutolsó idejéből való omladék réteghez köthető. Ez a leletanyag a nagyobb számú törött kerámia- és állatcsont anyagból, néhány paticsfal, téglá és kődarabból, elszenesedett gerendából, valamint egy vas zablából és egy fenőköből áll (26-30. ábra). Ebben a paticsos, égett és elszenesedett gerendamaradvánnyal rendelkező ún. pusztulási rétegben találtuk meg az itteni ásatásunk szinte teljes késő-törökkori leletanyagát.

Már az ásatásunk kezdetén láttuk azt is, hogy a váron kívül, tőle Ny-ra felépített – a legújabb korból származó konyhához vezető – vízvezeték akna beásásakor ezt a pusztulási réteget már jelentősen megbolygatták.³³

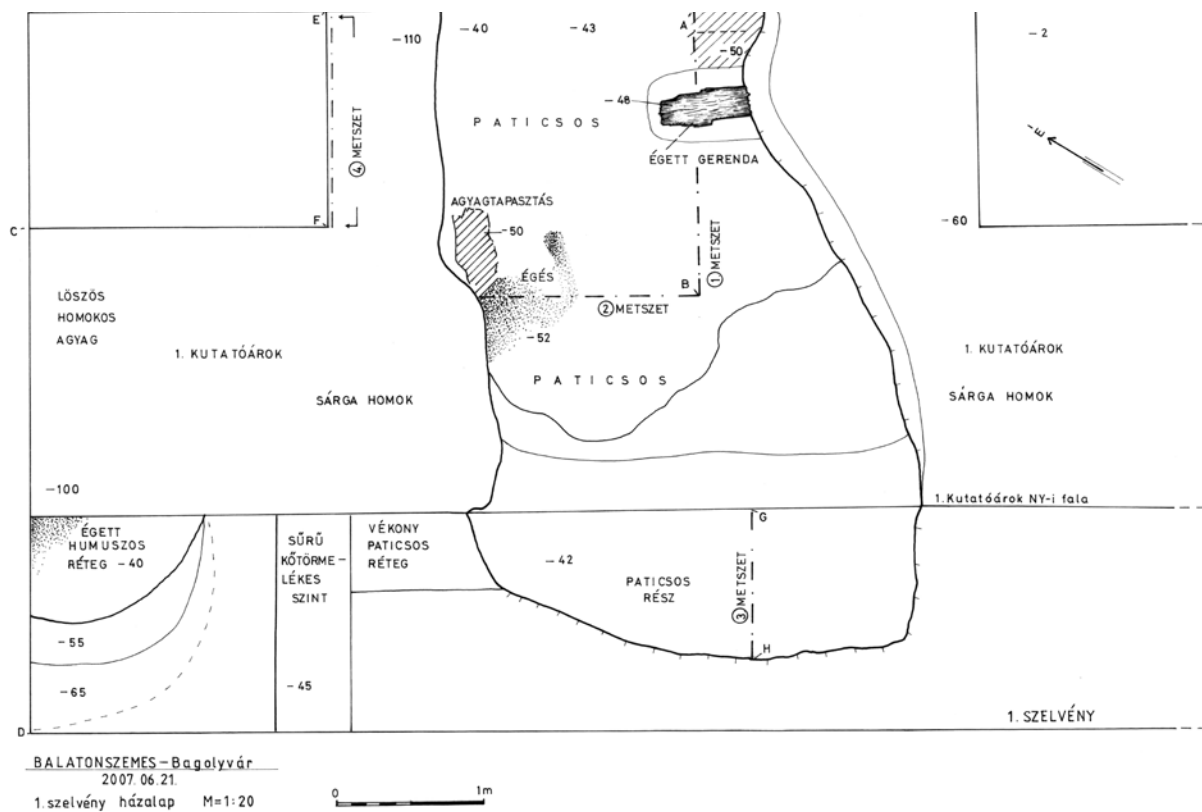
12. ábra. A paticsos leégett házalap feltárás közben (Fotó: Magyar Máté)

Ettől a 20. századi aknától É-ra, a második-harmadik ásónyomban egy halványpiros, belül szürkés vastag edény alja, oldala és pereme került felszínre. (28. ábra)

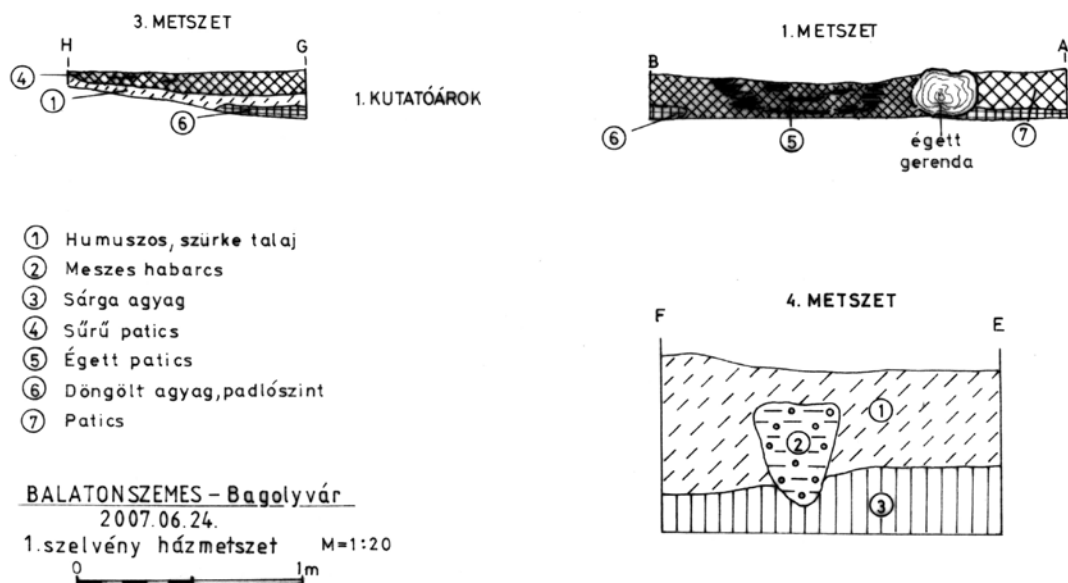
Az általunk elpusztult házalapnak tartott – a három méter széles és hasonló hosszúságú – paticsos omladék réteg felett találtuk meg a pirosas színű, sima és vonalkázott, de vékonyabb oldaltöredékeket. Ugyanitt tártuk fel az egyenes, a gömbölyített és a barbotinos technikával készült edényperemeket (28/a-b. ábra). Belül zöld- és barnamáz, kívül vonalkázott díszű, sárgásszürke oldal- és aljtöredékek is itt kerültek elő (28/c-d. ábra). A késő-törökkori házalap felett előkerült törött kerámiaanyag láthatólag egy jó minőségű, lábbal hajtott korongon és fejlettebb technikával dolgozó fazekas terméke volt.

³² Beszámolóink itteni részében csak a helyszínen, Magyar Máté által készített tárgyfotókat használjuk fel. A helyszínről a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumba 2007-ben beszállított teljes, még csak részben restaurált leletanyag jelenleg a múzeum tászári régészeti raktáregységében található. Ezúton köszönjük meg Magyar Máténak a fotózást, a szövegszerkesztést és az angol szövegfordítói munkáját is.

³³ A kutatóárok déli végétől 2,1 m-re egy ásónyomnyi mélységben a kutatásunk legelején megtalált aknafedőlap utalt már erre a legújabb kori bolygatásra, mivel a körülötte lévő törmelékes rétegben néhány késő középkori állat- és cseréptöredék került elő.

13. ábra. A feltárt törökkori ház és környékének alaprajza (Rajz: M. Hrotkó Zsuzsanna)

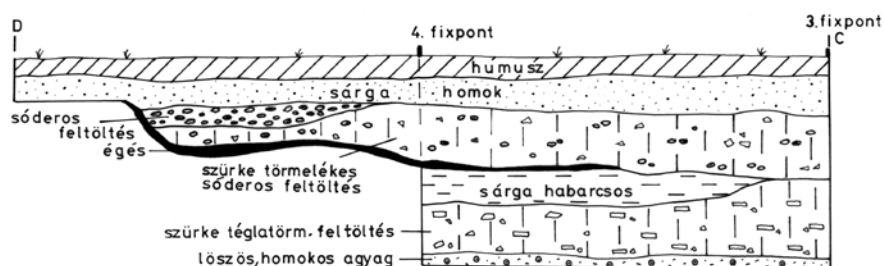
14. ábra. A paticsos ház alap feltárásának rétegrajza (Rajz: M. Hrotkó Zsuzsanna)

15. ábra. A törökkori házalap az égett gerendával
(Fotó: Magyar Máté)

17. ábra. Az 1. számú kutatószelvény É-i részének rétegei (Fotó: Magyar Máté)

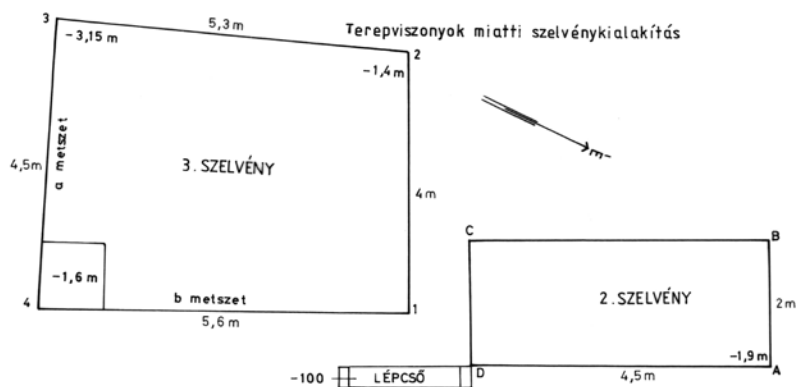

BALATONSZEMES-Bagolyvár
2007. 06. 22.

1. Kutatóárok rábontás után
1. szelvény ÉNy-i metszete

M=1:20 0 1m

16. ábra. Az 1. számú kutatószelvény ÉNy-i részének rétegrajzai (M. Hrotkó Zsuzsanna rajzai)

BALATONSZEMES-Bagolyvár
2007. 06. 22.

M=1:50 0 1 2m

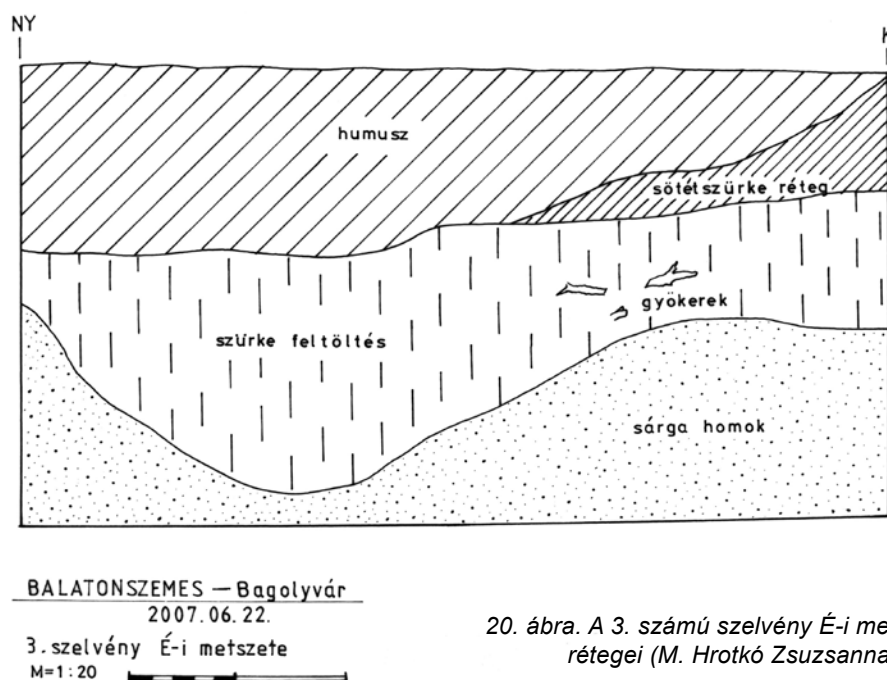
18. ábra. A 2-3. számú szelvények alaprajza (M. Hrotkó Zsuzsanna rajza)

19. ábra. A Ny-i sánc kutatására nyitott 2-3. számú szelvények feltárás közben (Fotó: Magyar Máté)

21. ábra. A Ny-i sánc feltárásának a rétegei (Fotó Ny-ról: Magyar Máté)

20. ábra. A 3. számú szelvény É-i metszetaljának a rétegei (M. Hrotkó Zsuzsanna rajza)

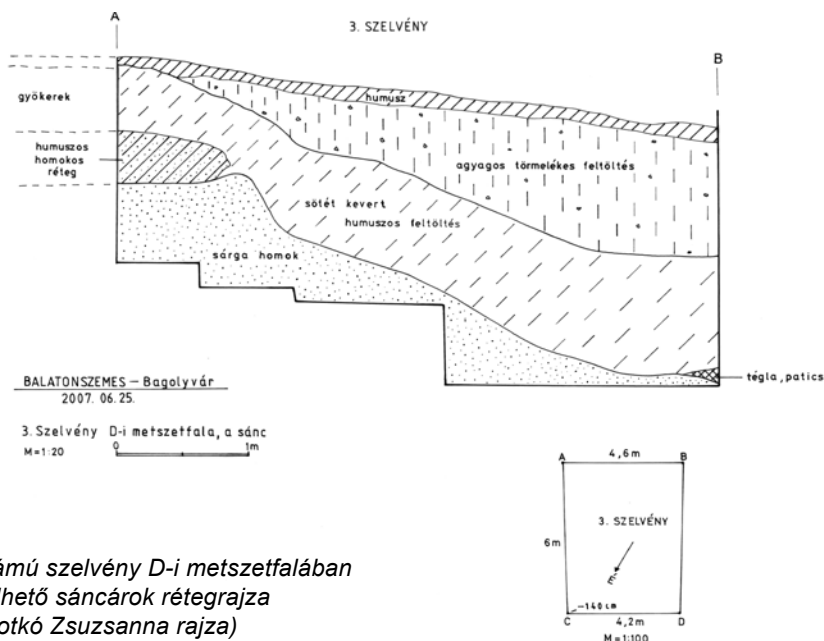
Ebből a jó minőségű kerámiaanyagból viszont hiányoznak a törökkorban másutt, a somogyi várásata-sainknál szinte törvényszerűen megtalált, és főként a hódoltsági háztartásokban használt egyszerűbb anyagú, kézi korongon készült darabok.³⁴

34 Magyar Kálmán: A középkori Segesd város és megye története, régészeti kutatása (Egy királynéi központ a XV-XVIII. században). Somogyi Almanach 45-49. szám, Kaposvár, 1988. 147-148.; Magyar Kálmán: A kaposvári vár területén végzett legújabb régészeti kutatások eredményei. Somogyi Múzeumok Közleményei 16., Kaposvár, 2004. 191.; Magyar Kálmán: Kaposvár - Vár utca területén előkerült hódoltsághoz tartozó település feltárása. RRM Régészeti Adattára, 2006. 1-5.; Magyar Kálmán: Babócsa-Nárciszos. Török hódoltsághoz tartozó települések régészeti emlékei = Opuscula Hungarica III. A hódoltság régészeti kutatása. Szerk. Gerelyes Ibolya-Kovács Gyöngyi, Budapest, 2002. 91-98., ill. Magyar Kálmán: Babócsa története a honfoglalástól a mohácsi vészig. Tanulmányok a község történetéből. Szerk. Magyar Kálmán, Babócsa, 1990. 15-221.

Dávid Géza szerint a durva kidolgozású, vastag falú kézi korongon készült főző- és tárolóedények feltűnési területe jól körülhatárolt, a Dél-Dunántúlra korlátozódik.³⁵ A kézi korongon készült kerámia esetében hasonlóan fogalmaz Kovács Gyöngyi: „Ezt az árut, amely a 16–17. században a mázas török kerámiával együtt lép fel, a kutatás a törökkel érkező balkáni népek hagyatékának határozta meg. A kerámia az eddigi megfigyelések szerint mindenneke előtt a Dél-Dunántúl török váraiban fordul elő.”³⁶

35 Dávid Géza: Történelem és régészet kapcsolata a hódoltság korában. Találkozási pontok, távlatok = Opuscula Hungarica III. 13.

36 Kovács Gyöngyi: A hódoltsági leletanyag kutatási irányai = Opuscula Hungarica III. 248.

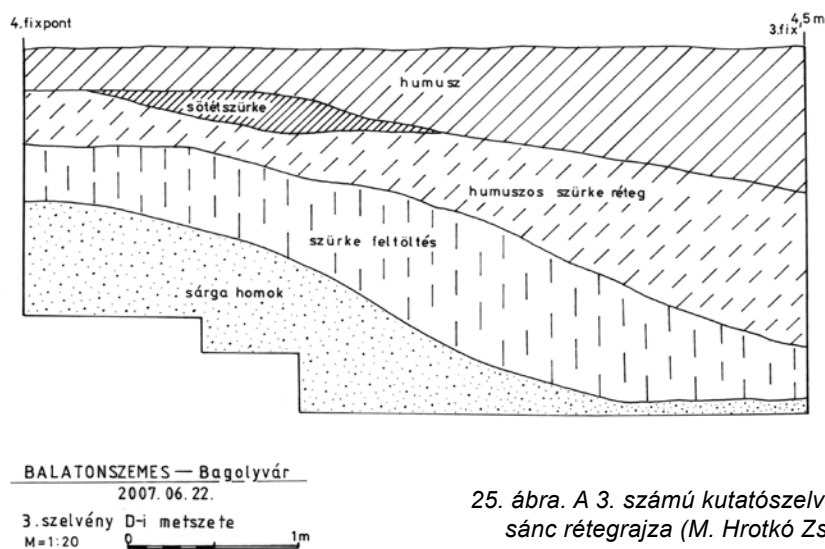
22. ábra. A 3. számú szelvény D-i metszettefalában megfigyelhető sáncárok rétegrajza (M. Hrotkó Zsuzsanna rajza)

23. ábra. A Ny-i sáncárok aljának feltárt legmélyebb (-2,5 m-es) pontja (Fotó: Magyar Máté)

24. ábra. A Ny-i sáncárok D-i metszettefalában megfigyelhető feltöltési rétegek (Fotó: Magyar Máté)

25. ábra. A 3. számú kutatószelvényben feltárt Ny-i sánc rétegrajza (M. Hrotkó Zsuzsanna rajza)

Az ásatásunk során a szemesi törökkori Bolondvár egyik elpusztult házánál megtalált, 17. század végi kerámiák a fejlettebb, az ún. lábbal hajtott korongot, jobb minőségű agyagot, és a színes mázazást is felhasználó fazekas technikájával készültek. Az ezeket használók – a feltételezhetően az ebben az elpusztult házban élő – nem balkáni eredetű lakók mégis egy vályog- és gerendavázás technikával épült házban éltek. Az itteni lakók nyitott, de kerek tüzelőgödört használó házának a típusa alapján egy paraszti jellegű népességre is gondolhatunk. Erre következtethetünk még talán a leletanyagunkhoz tartozó vaszabla és a fenőkö alapján is (29/a. ábra). Az itt megtalált nagyobb számú állatcsont anyagból még a juh, a kecske és a sertés általuk történő intenzívbb fogyasztására is következtethetünk (30. ábra).

Végül soron azt is megállapíthattuk, hogy ennél az egyszerűbb háznál helyenként még a jó minőségű és jól kiégetett téglákat és más szilárd anyagot, így többször a szabálytalan alakú kőveket is felhasználták építőanyagként.³⁷

Összegzés és befejezés

A Bolondvár helyén, a Kern villa telkén 2007. június 17–25. között végzett megelőző feltárásunk eredményeként megállapíthattuk, hogy a törökkori várat megelőző időszakra vonatkozó régészeti anyag vagy településnyom egyáltalán nem került elő. Tehát semmilyen bizonyíték nincs a korábban itt feltételezett őskori település vagy erődítmény meglétére.³⁸

A terület erős újkori beépítettsége és bolygatottsága miatt az egykori 16–17. századi török palánkvár erődítményéből és belső épületeiből tárgyi anyagként semmi sem maradt meg a feltárásunk idejére.³⁹

Éppen ezért a vár 16. század közepén történt megépítésére és a különböző építési periódusaira is csupán a forrásokból következtethetünk.⁴⁰ A hadászatilag 1570–1644 között jelentősebb szerepet kapó vár formáját és méretét a különböző szerzők – időnként csak bizonyos részadatok alapján vagy esetleg a képzeletükre hagyatkozva próbálták leírni.⁴¹ Mai állapotában a vár belső területének egyik oldala, a DK-i mérhető, ez kb. 50 méter. Megmaradt hossza a vasút feletti részüig 37 méter, eredetileg azonban hosszabb lehetett.⁴²

Ásatásunk legfontosabb eredménye viszont az volt, hogy pontosan meghatározhattuk az 1664-ben Evlia Cselebi által is Bolondvárként nevezett törökkori palánkvár nyugati sáncának és sáncárkának a még meglévő szerkezetét.⁴³ A sánc a 2. számú szelvény keleti falában legfelül, az egy méter vastag felső, humuszos és növényzettel borított feltöltés alatt volt megfigyelhető. Megállapíthattuk, hogy az alatt egy 1,5 m vastag homokos és agyagos feltöltés húzódott. A sáncmaradvány külső szélén viszont az is látszott, hogy az újabb korban legalább, egy méter szélességben elhordták (19–20. ábra).

A Ny-i sánc előtti mély árkot a 3. számú kutatószelvény déli metszetében figyeltük meg. Legmélyebb pontját a szelvény DNy-i sarkában tártuk fel, ahol legalul 2,5 m-es mélységben, az iszapos talajban patics- és téglátörmelékek voltak bedobálva. Ezt a 9 m széles és 2,5 m-es mélységű sáncárkot a vár pusztulása után rétegesen töltötték fel. Az újkorban ugyanis ezen a nyugati sáncrészen folyamatosan létesítettek a váron kívüli nyugati laposabb részre lejárásokat (21–25. ábra).

A legfontosabb késő-törökkori régészeti leletegyüttes az 1. számú kutatószelvényünkben került elő. Ebben a vár utolsó pusztulására, az 1683–86. közötti leégésére utaló összeomlott házmaradványban maradt meg ásatásunk teljes késő-törökkori leletanyagának⁴⁴ (16–22. ábra). Az itt előkerült 17. század végi jobb minőségű agyagú és színes mázú kerámiák egy, a lábbal hajtott korongot használó fazekas termékei voltak (26–28. ábra).

Ebbe az egyszerűbb, vályog- és gerendavázás házba a nem balkáni eredetű lakók még követ- és téglát is beépítettek⁴⁵ (12–14. ábra).

A vár – kerek, nyitott tűzhelyet használó – utolsó lakói, a megtalált zabla és fenőkö alapján inkább egy paraszti jellegű népességhez tartoztak (29/a. ábra). Az ugyanakkor előkerült nagyobb számú állatcsontanyagból következtetve főképpen juh, kecske, marha és sertés fogyasztók lehettek⁴⁶ (30. ábra).

37 Ld. 24. jegyzet.

38 Ld. 2. fejezet és Reöthy Ferenc: Szemes a török hódoltság alatt = Szemes. Uo, 1990. 145. (Továbbiakban: Reöthy i.m. 1990. 148.)

39 „A vár megsemmisült, kőeit, tégláit a 18. század közepén [1721–1749 között – szerző], a török hódoltság alatt tető nélkül maradt templom újjáépítéséhez használták fel.” (Reöthy i.m. 1990. 148.)

40 Szerintünk a szemesi Bolondvár már az endrédi és a kőröshegyi palánkvárral egyidőben, 1546 táján épülhetett. (Magyar-Nováki i.m. 2005. 32.)

41 Reöthy i.m. 1990. 148.; Sági-Cséby i.m. 1990. 80.

42 Magyar-Nováki i.m. 2005. 32.

43 Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai (1664–1666). Ford. Karácson Imre, Bp. 1908. 29–30.

44 A szomszédos kőröshegyi törökvár és környékét 1683-ban a viszályban élő török égette fel, a foki (siófoki) hasonló várat pedig a török őrök 1684-ben hagyta el. (Magyar-Nováki i.m. 2005. 32, 122, 161.)

45 Hóvári János: Szemes (Balatonszemes, 1546–1570). Forrásközlés = Szemes. Uo. 1990. 129.

46 Hegyi Klára 1613-tól egy erőteljes keresztény balkáni eredetű betelepülésről tud. Szerinte Bolondvárból 52%-ban, (Fokán) Siófok 57%-ban keresztény balkáni katonaság volt. (Hegyi Klára: Balkáni katonák és katonaparasztok a budai világban = Opuscula Hungarica 2002. 33.)

26. ábra. Az 1. számú kutatószelvényben, az elpusztult törökkori ház omladéka felett előkerült leletek: kerámiák, paticskok és egy vaszabla (Fotó: Magyar Máté)

27. ábra. Piros színű korsó töredékei
(Fotó: Magyar Máté)

28. a. ábra. Piros színű fazék perem- és oldaltöredékei (Fotó: Magyar Máté)

28. b. ábra. Halványpiros és szürke edények oldal- és peremtöredékei (Fotó: Magyar Máté)

28. c. ábra. Belül sötét- és halványzöldmázas edénytöredékek (Fotó: Magyar Máté)

28. d. ábra. Belül sötét- és halványzöldmázas, piros és szürke színű edénytöredékek (Fotó: Magyar Máté)

29. a. ábra. Vaszabla és töredékes fenőkő
(Fotó: Magyar Máté)

29. b. ábra. Vessző- és gallylenyomatos
paticstöredékek (Fotó: Magyar Máté)

30. ábra. Állatcsontok: sertés, birka, ló töredékes csontjai
(Fotó: Magyar Máté)